

פרשנותו של רש"י

פשט, דרש ומה שביניהם

בראשית פרק ג

(ח) וישמעו-

יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה (יט ו) ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו. ומשמעו, שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן.

(כב) ועתה פן ישלח ידו -

ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה, אבל אין מיושבין על פשוטו.

(כד) החרב המתהפכת -

ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן. תרגום של להט שן, והוא כמו שלף שננא, ובלשון לע"ז למ"א [להב]. ומדרש אגדה יש, ואני איני בא אלא לפשוטו.

בראשית פרק ד ח

ויאמר קין אל הבל -

נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו להרגו, ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא.

שמות פרק ו יג

וידבר ה' אל משה ואל

אהרן -

ויצום אל בני ישראל -

ואל פרעה מלך מצרים -

לפי שאמר משה ואני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ.

(ש"ר) צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם.

צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו,

ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה, ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו.

בראשית פרק כד כב

בקע -

רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת. ושני צמידים - רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם - רמז לעשרת הדברות שבהן. (בראשית רבה, ס' ו')

בראשית פרק מה יד

ויפול על צוארי בנימין

אחיו ויבך -

על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב. ובנימין בכה על צואריו - על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב. (מגילה ט"ז ב').

פירושים כפולים

בראשית פרק יב

(ה) אשר עשו בחון -

שהכניסן תחת כנפי השכינה, אברהם מגייר את האנשים, ושרה מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאו (בראשית רבה, ל"ט, י"ד). ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם, כמו (שם לא א) עשה את כל הכבוד הזה, (במדבר כד יח) וישראל עושה חיל, לשון קונה וכונס.

בראשית פרק יד טו

ויחלק עליהם -

לפי פשוטו, סרס המקרא, ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחים זה לכאן וזה לכאן.

לילה -

כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומדרש אגדה (בראשית רבה מ"ג, ג') שנחלק הלילה ובחציו הראשון נעשה לו נס, וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים.

בראשית פרק כה

(כו) יודע ציד -

לצוד ולרמות את אביו בפיו, ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן, כסבור אביו שהוא מדקדק במצות. (בראשית רבה, ס"ג, י')

(כח) בפיו -

כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו.

שמות פרק טו

(כו) לא אשים עליך -

ואם אשים הרי היא כלא הושמה, כי אני ה' רופאך, זהו מדרשו (מכילתא ויסע פ"א). ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם, כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל [דבר זה פן יביאך לידי חולי זה] וכן הוא אומר (משלי ג ח) רפאות תהי לשרך.

פירוש רציף

שמות פרק ה', כ"ב - ו', ט'

(כב) למה הרעתה לעם ואם תאמר מה איכפת לך, קובל אני על ששלחתני.

הזה -

לשון הפעיל הוא, הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש.

(כג) הרע -

הרהרת על מדותי (סנהדרין ק"א, א'), לא כאברהם שאמרתי לו (בראשית כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע, ואחר כך אמרתי לו (שם כב ב) העלהו לעולה, ולא הרהר אחרי, לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי שבעה אומות, כשאביאם לארץ

(ו', א) עתה תראה וגו' -

מפני ידי החזקה שתחזק עליו ישלחם

כי ביד חזקה ישלחם -

על כרחם של ישראל יגרשם, ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר (שמות יב לג) ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם וגו'.

וביד חזקה יגרשם מארצו

דבר אתו משפט (שמות רבה ו', א') על שהקשה לדבר ולומר (לעיל ה כב) למה הרעותה לעם הזה.

(ב) וידבר אלהים אל משה

נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע, כשהוא אמור אצל עונש, כגון (ויקרא יט יב) וחללת את שם אלהיך אני ה', וכשהוא אמור אצל קיום מצות, כגון (ויקרא כב לא) ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה', נאמן ליתן שכר.

ויאמר אליו אני ה' -

אל האבות.

(ג) וארא -

הבטחתיים הבטחות וכולן אמרתי להם אני אל שדי.

באל שדי-

לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי, שהרי הבטחתיים ולא קיימתי.

ושמי ה' לא נודעתי להם-

וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם.

(ד) וגם הקמתי את בריתי-

לאברהם בפרשת מילה נאמר (בראשית יז א) אני אל שדי וגו', (בראשית יז ח) ונתתי לך

לתת להם את ארץ כנען -

ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו, ליצחק (בראשית כו ג) כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם, ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי, אמרתי ליעקב (בראשית לה יא - יב) אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו', הרי שנדרתי להם ולא קיימתי.

(ה) וגם אני - כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים, לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים.

אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו (בראשית טו יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי.

(ו) לכן - על פי אותה השבועה.

אמר לבני ישראל אני ה' - הנאמן בהבטחתי.

והוצאתי אתכם - כי כן הבטחתי (שם שם) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

סבלת מצרים - טורח משא מצרים.

(ח) נשאתי את ידי - הרימותיה להשבע בכסאי.

(ט) ולא שמעו אל משה - לא קבלו תנחומין.

מקצר רוח -

כל מי שהוא מיצר, רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך ברבי אליעזר, והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיהו טז כא) (כי) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה', למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו ה', וכל שכן האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (סנהדרין ק"א א) לענין של מעלה, שאמר משה (לעיל ה כב) למה הרעותה, אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין. יש לי להתאונן על מיתת האבות, הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך, ואתה אמרת (לעיל ג יג) מה שמו מה אומר אליהם.

וגם הקמתי וגו' -

וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים, וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר, וכן ביעקב (בראשית לג יט) ויקן את חלקת השדה, לנטות אהלו, ולא הרהרו אחר מדותי, ואתה אמרת (ה כב) למה הרעותה. ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת, שלא נאמר, ושמי ה' לא שאלו לי. ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו, הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר (בראשית טו ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד, היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן (פסוק ה) וגם אני שמעתי וגו' (פסוק ו) לכן אמור לבני ישראל. לכן אני אומר יתיישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו, והדרשה תדרש, שנאמר (ירמיה כג כט) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע, מתחלק לכמה ניצוצות.

רשב"ם בראשית פרק א

אין כתיב כאן ויהי לילה ויהי יום אלא ויהי ערב, שהעריב יום ראשון ושיקע האור, ויהי בוקר, בוקרו של לילה, שעלה עמוד השחר. הרי הושלם יום א' מן הו' ימים שאמר הק' בי' הדברות, ואח"כ התחיל יום שיני, ויאמר אלהים יהי רקיע. ולא בא הכתוב לומר שהערב והבקר יום אחד הם, כי לא הצרכנו לפרש אלא היאך היו ששה ימים, שהבקר יום ונגמרה הלילה, הרי נגמר יום אחד והתחיל יום שיני.

(ה) ויהי ערב ויהי בקר